

Дървета-хилядолетници — природни „самопишещи“ апарати

Дървесните растения са най-дълговечните сред представителите на живата природа на нашата планета. Стогодишната възраст (мечтата на човека) е една от най-малките възрасти, до която достигат сравнително най-недълговечните дървесни растения и като правило най-бързорастящите и храстите. Около сто години живеят леската и някои тополи и върби, например трепетликата и бялата върба. Черната елша и брезата живеят 100—120 г.

Много са дървесните видове, претенденти за „шампиони“ на дълголетие, но още повече са дърветата, претенденти да бъдат най-старото дърво в света. Затова е много трудно да се посочи кое е то. Много често възрастта на дървото се определя не чрез анатомично изследване на дървесината и по броя на годишните пръстени, а по размерите на дърветата, което води до много погрешни, най-често преувеличени резултати.

В литературата за пределна възраст на мамонтовото дърво, дървото-гигант (*Wellingtonia gigantea*) (фиг. 16), се приема 4000 дори 5000 г., а за секвойата (*Sequoia sempervirens*) (фиг. 17) — до 6000 г., откъдето тя е получила името вечножива. За нея Цингер пише: «... за да доловим това дълголетие, нека вземем за пример едно дърво от «средна» възраст, над две хиляди и седемстотин години... Секвойата се е зеленеела като младо дръвче, когато поставяли първите камъни на «Вечния Рим»; тя е била вече на две хиляди години, когато не е бил роден прапрадядото на прапрадядото на Христофор Колумб... Та в сравнение с този патриарх на горите изглежда нищожен дори животът на цели държави и народи. Нашата секвоя е била вече по-стара от Пушкиновия дъб, когато Испания е била още далечна, полудива провинция на древния Рим. Минали векове, испанците завоювали Новия свят, родината на секвойата. Двете полукълба на земята попаднали под властта на испанците.

Минали още векове. От миналото могъщество на Испания останали само велики спомени, а нашата средно стара секвоя все продължава да живее и може да се случи да преживее още много векове. Какъв дълъг живот!»

Наистина какъв дълъг живот! Тези два вида дървета са единствените остатъци, достигнали до наши дни от някогашния могъщ род Секвоя.

Фиг. 16. Мамонтово дърво — дърво-гигант



Според някои автори достоен съперник на секвойата е баобабът, някои екземпляри от който, доживели до наши дни, имали повече от петхилядолетно съществуване.

От нашите дървесни видове по литературни данни хилядолетна възраст биха могли да достигнат чинарът 2000 г., тисът 2000 г., дъбовете 1200 г., кестенът и едроллистната липа 1000 г. и др. Голяма възраст достигат и отглежданите у нас чуждоземни дървесни видове — кипарисът 2000 г., кедрите 1000—2000 г. и др.



Фиг. 17. Стара
гора от вечно
живата секвоя

Чрез точни анатомични изследвания и установяване броя на годишните пръстени в стъблото на дърветата, който обикновено отговаря на възрастта им, е изчислена около 2000-годишна възраст за повечето по-стари дървета на земята.

Най-старото дърво на земята според ботаническата литература било едно дърво на Канарските острови, принадлежащо към вида драцена (*Dracaena draco*). През 1863 г., когато било съборено от буря, то било на 6000 г.

Според проф. Б. Стефанов «... Едва преди няколко го-

дини от дендрологическата лаборатория в Туксон при университета в Аризона (САЩ) бяха направени по-точни изследвания върху възрастта, която може да достигне един от «езероамериканските борове — *Pinus aristata*, — обитаващ съвсем бедна, камениста и скална почва в югоизточното разклонение на планината Сиера Невада, наречено Белите планини, на около 3000 м надм. вис. Находището се намира на безводен терен, където понякога в течение на цяла година и дори повече няма валежи. Чрез измерване на годишните пръстени бе установено, че възрастта на някои дървета на насаждението е към 4600 г. По този начин е доказано засега, че *P. aristata* (фиг. 18) е най-дълговечното дърво (курсивът наш — б. а.). Установено е също, че през някои години поради липса на валежи през периода на вегетацията дървесината не нараства и през това време годишен пръстен не се образува, което може да бъде причина за неточното определяне на възрастта. . . Прирастът на стъблото в това естествено находище едва достига за стотина години до 2,5 см на дебелина. Голямата му дълговечност се свързва с изобилното съдържание на смолиста материя в дървесината на стъблото, в листата, както и в шишарките. По-старите дървета от *P. aristata* представляват жалка картина, която навежда на нерадостни мисли относно състоянието, което може да достигне един престарял организъм. Подобни нерадостни мисли изразява писателят Джонатан Свифт чрез своя герой Гъливер, когато той посещава безсмъртните хора. Описанието му не насърчава желанието на човека към дълголетие.»

Най-старото дърво у нас е т. нар. Байкушева мура (фиг. 19). Това е един екземпляр черна мура, растящ в Пирин планина недалеч от хижа «Бъндерица» на около 2000 м надм. вис. Наречена е на един от пионерите на родното лесостроителство, Костадин Байкушев, който я е открил. Байкушевата мура е висока 30 м и дебела 2,5 м. Тези размери тя е достигнал за 1250 години.

В нашата страна се срещат и други стари дървета — забележителни природни паметници: край София в боровата гора над Княжево — два петстотингодишни екземпляра от горун, вековни чинари в гр. Сандански, гековни дъбове, смърчове, ели, мури и много други, за които би могло да се напише цяла книга.

Дърветата-хилядолетници имат голямо значение за изучаване на измененията в климата в продължение на столетия.



Фиг. 18. *Pinus aristata* от южните дялове на Скалистите планини (САЩ) на възраст 4600 години

тия, дори и на хилядолетия. По годишните кръгове може да се разбере не само възрастта на дървото, но и как е расло то. През дъждовните и влажни години образуват се годишни кръгове са широки, а през сухите — тесни. С помощта на специален инструмент — кух свредел, наречен Преслеров — може да се извади тънко цилиндърче дървесина от кората до центъра на стъблото и чрез него да се определят броят и

ширината на годишните кръгове, без да се отсича дървото. Двама шведски инженери са конструирали модерен апарат за определяне на годишните кръгове на стъблата на дърветата. С помощта на електронна сметачна машина и електронен «мозък» апаратът за кратко време преброява годишните кръгове и определя ширината им. В резултат на такива изследвания, проведени от учени-ботаници върху 450 секвои, било установено, че преди около 2000, 900 и 600 г. е имало периоди на овлажняване на климата и преди около 1200—1400 г. — периоди на засушаване. Имало е и изменения на климата и за по-малки периоди — 32—33 г. По този начин дърветата-хилядолетници са се оказали много добри природни «самонаблюдатели» апарати, «записали» при своя растеж измененията, настъпвали в климата в течение на столетия и хилядолетия.

Най-високите дървета — дървета-гиганти

Като изхождайки от здравината и анатомичния строеж на дървесината, т. е. от нейните механически качества и схемата на изграждането ѝ, Ф. О. Бауър изчислил пределната височина за дървесните растения до 100 или малко над 100 м. И наистина до днес не е намерено дърво, което да има по-голяма височина, въпреки че някои автори посочват като пределна за някои видове височината 140—150, дори 155 м. Тази пределна височина показва, че дърветата надхвърлят многократно максималните размери на животните. Височината на най-големия слон е 5 м, а дължината на нивестия кит, най-голямото животно на нашата планета днес, е около 30 м. В сравнение с тях най-високите дървета са наистина гиганти.

Най-високото дърво, намерено досега на нашата планета, според акад. Борис Стефанов е един екземпляр от дуглазка ела (*Pseudotsuga douglasii*) (фиг. 20), висок 115 м. От мамонтовото дърво (*Wellingtonia gigantea*) са намерени дървета, високи до 102 м, а от вечноживата секвоя (*Sequoia sempervirens*) — до 107 м, като най-долните странични разклонения са се намидали на височина 70 м. И трите вида са от Северна Америка и са известни като гиганти сред растителния свят, откъдето и латинското име на мамонтово дърво — гигантеа. Според Цингер мамонтовото дърво (фиг. 21) достига «... до сто четиридесет и два метра. Огромна височина!

Поставете едно върху друго десет такива дървета и вие ще получите мачта, забележимо по-висока от красавеца на Кримските планини, изящия Ай-Петри».

Само от едно мамонтово дърво е получена около 2000 куб. м строителна дървесина. Какво значи това? 2000 кубически метра строителна дървесина може да се получи от 10 декара добра смърчова гора, т. е. само едно мамонтово дърво дава толкова дървесина, колкото 10 декара смърчова гора. Наистина дърво-гигант. В щата Калифорния, родината на мамонтовото дърво, са запазени около 20 000 дървета.

Името си това дърво навярно носи от голите и криви стари клонове, наподобяващи бивните зъби на мамонтите. Много интересна е историята на латинското име на мамонтовото дърво. Това дърво било намерено от един ловец през 1850 г. и първият изучил го ботаник е англичанинът Линдлей. Той го нарекъл на името на английския полководец Велингтон, победител над Наполеон при Ватерло. Така през 1859 г. дървото получило името Велингтония гигантеа. Втората съставка от името ние вече обяснихме. Американците, които не били съгласни тяхно дърво да носи името на англичанин, а то полководец, прекръстили дървото на името на своя национален герой Вашингтон. Така мамонтовото дърво получило ново име — Вашингтония гигантеа. По-късно дървото било наречено Секвоя гигантеа, тъй като се установило, че то принадлежи към рода Секвоя, описан още през 1847 г. Секвоя е индиански вожд, герой в борбата на индианците срещу нашествието на европейците и създател на индианската писменост. Според Цингер това име е може би по-правилно не само от ботаническа, но и от социална гледна точка.

От мамонтовото дърво е направена най-дългата дъска в света. Произведена е през 1900 г. от американците за изложението в Париж през същата година, но тъй като по онова време не се намерил кораб, който да я превози цяла през океана, тя останала в Америка.

Значителна височина достигат и австралийските евкалипти (род *Eucalyptus*), но посочваната от някои автори височина 150—155 м е, разбира се, значително преувеличена. Така например според Цингер най-големият, точно измерен



Фиг. 19. Байкушевата мура край хижа „Бъндерица“, най-старото дърво у нас

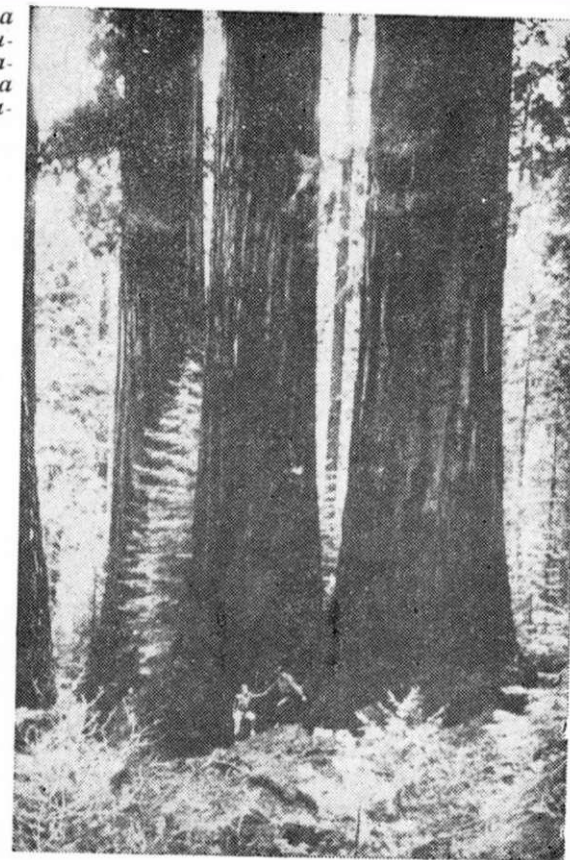


Фиг. 20. Дуглаз-ка ела, висока 115 м, в момент на отсичане

евкалипт имал 155 м височина. Това било дърво от бадемоволистния евкалипт, което е прието да се смята за най-високото в света.

Евкалиптовите дървета са много интересни. На пръв поглед освен големи те изглеждат още и дрипави. Кората им виси по ствола и големите клони като безбразни дрипи. Листата са тесни, саблевидни и са разположени само по върховете на клоните. В различна възраст те са различни. Общо взето, на младите дървета те са по-широки и синкави, а на старите — тесни и тъмнозелени. Цветовете са много интересни. На пръв поглед нецъфналите цветове приличат

Фиг. 21. Стара гора от мамонтово дърво в планината Сиера Невада — Калифорния



на плодове. Причина за това е твърдата им обвивка. При разтваряне на цветовете горните части на дървенистите венчета, удивително наподобяващи дървенисти панички, опадват и покриват почвата около дървото.

За повечето наши дървесни видове по литературни данни се дава средна височина 40—50 м за борове, дъбове, явора, чинара, ясена, 30—60 м за смърча и 30—75 м за елата.

Днес най-високото дърво, измерено в България, е едно смърчово дърво в резервата «Парангалица», Благоевградски окръг, високо 56 м. То има обиколка на стъблото 6 м и от него може да се получат 38 куб. м дървесина.

Най-малките дървета — дървета-джуджета

Дървесните растения достигат големи размери при изключително благоприятни условия за растеж и най-често в области с най-продължителен растежен период. В студените области и по-високите планини, където през по-голямата част на годината температурите са ниски и растежният период е много кратък, размерите на дървесните растения силно намаляват.

В студената тундра и по-високите части на планините растат много ниските върби *Salix lapponum* и *Salix arbuscula*, високи 1—2 м, и върбите-джуджета *Salix herbacea*, *S. reticulata* и *S. retusa*, високи 5 до 10 см. Тук като че ли гората изчезва и названието дърво или дори храст не подхожда никак на тези по-малки и от тревите растения.

Дърветата-джуджета, срещани в природата, са много интересни, но не винаги красиви. Човекът, любител не само на интересното, но и на красивото, е създал много красиви дървета-джуджета, наречени от техните създатели, японците, хачинохи. Отглеждани при много специални условия и постоянно подрязване, хачинохите достигат на височина не повече от 30—40 см за 60—70, дори 100 години. Поставени в художествено изработени порцеланови или фаянсови саксии, тези малки кичести дървета будят възхищение със своеобразната си грациозност. В Япония хачинохите са на голяма почит и дървета-джуджета от различните видове се отглеждат с различна цел: от бора като символ на неизменност, от бамбука на непреклонна твърдост, от сливата на постоянство и свежест и от още много други видове.

Най-дебелите дървета — дървета-великани

Големите размери, които достигат стволите на някои дървета, са прави винаги силно впечатление на хората. Особено силно впечатление е правилата голямата дебелина. Като правило по-високите дървета са и по-дебели.

Мамонтовото дърво, дървото-великан, може да достигне значителни размери не само на височина, но и на дебелина — средно 9 м, но намерените с височина 102 м дървета са били дебели около 12 м.

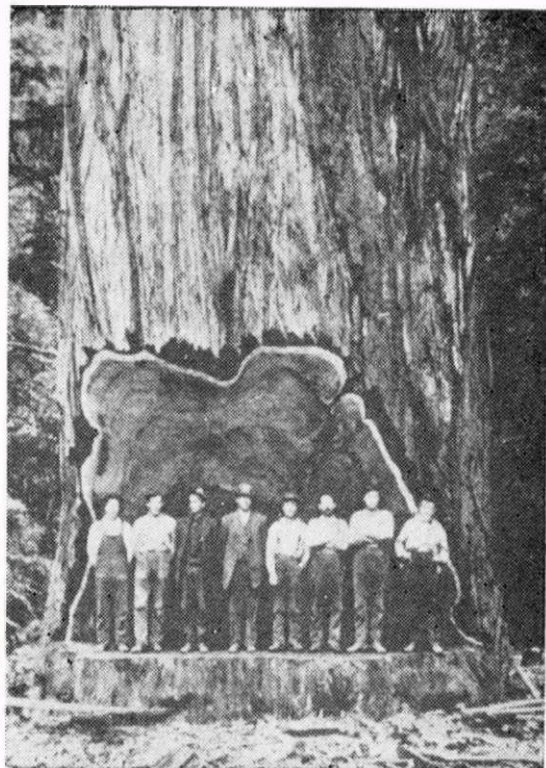
Фиг. 22. Тунел в стъблото на мамонтово дърво



Тъй като в миналото това дърво е било жестоко изсичано, за да бъде запазено, някои от находищата му са били обявени за резервати. Ако при строеж на нов път платното минавало през някое такова дърво, за да бъде запазено, се пробивал тунел в стъблото (фиг. 22).

Според Цингер «...американците, любители на всичко ефектно, много пъти са докарвали на европейски изложби огромни отрязъци от пълнове на секвойи. На един такъв отрязък било поставено пиано, седали четирима музиканти и оставало място за още шестнадесет танцуващи двойки. На друг отрязък била построена къщичка, в която се побираща печатница, където печатали «Известия» за дървото великан».

В парка «Лилей Редвид» в Калифорния бил построен малък, но много оригинален ресторант за 10 души, и то къде? В кухината на стъблото на мамонтово дърво. За «горния етаж»



Фиг. 23. *Sequoia sempervirens* — 2000-годишен екземпляр. За да покажат значителната му дебелина, в засеченото стъбло са застанали 8 човека

водила малка стълба, а отвън, по «фасадата», се виждали прозорците, направени в кората на дървото.

Екземпляри от това много интересно дърво, вече 60-годишни, се намират у нас в Парка на свободата в София, парка «Кричим», Стара Загора, парка «Евксиноград», Кюстендил, Пазарджик, гара Копривица, в двора на черквата в с. Бояна край София и др.

«Вечно живата» секвоя (*Sequoia sempervirens*) достига също значителни размери на дебелина, като само кората ѝ може да бъде до 60 см (фиг. 23).

В литературата баобабът много често се сочи като вид с най-дебело стъбло. Той расте в саваните на тропическа Африка. Височината му за разлика от дотук изброените видове не е голяма — 23 м, но той образува мощна, неправилно

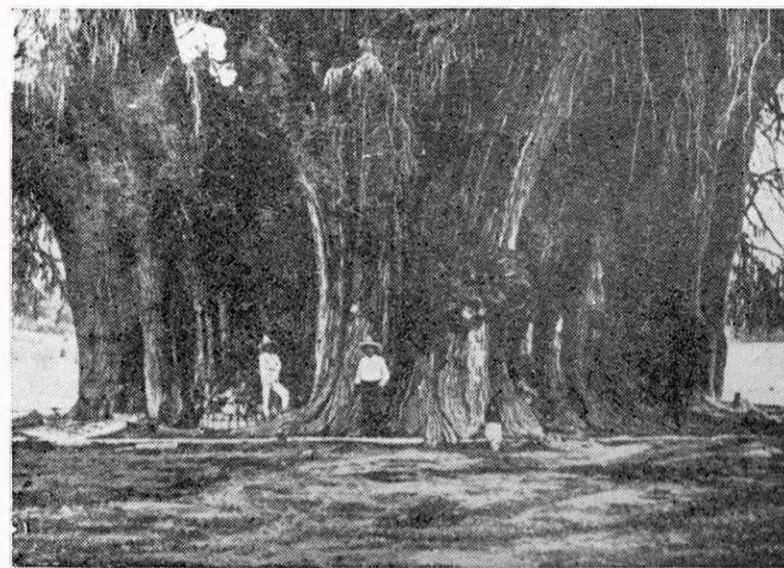
разклонена корона, която обуславя развитието на много дебело стъбло, обиколката на което често може да достигне до 50 м.

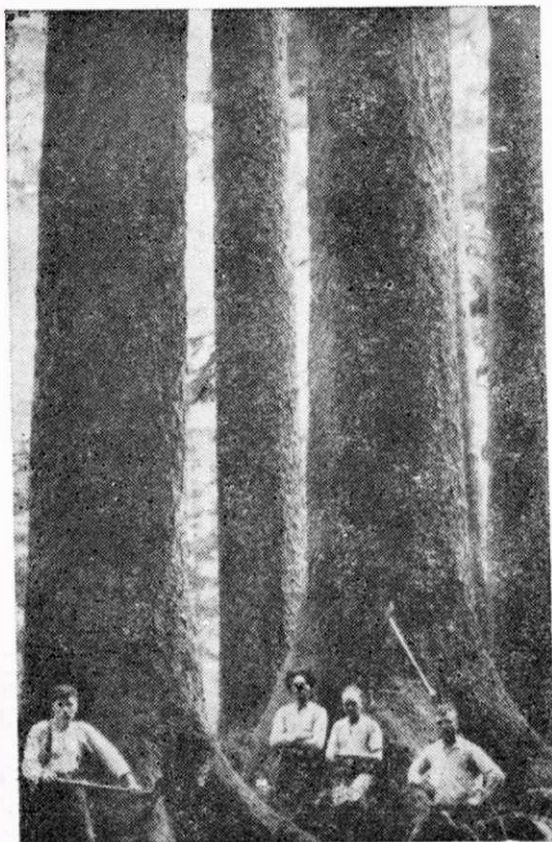
При мексиканския блатен кипарис (фиг. 24) голямата дебелина на стъблото се получава от срастването на много стъбла.

Според А. Железаров най-мощното и най-старо дърво в Средна Азия е един чинар в парка на гр. Буадил — Ферганска област, от дънера на който излизат 17 стъбла с обща дебелина над 10 м, а най-дебелото дърво в Европа е един кестен недалеч от вулкана Етна с обиколка 64 м. Това дърво се нарича още «стоте коня» поради това, че кухнята му е толкова голяма, че в нея биха могли да пренощуват сто и повече коне.

У нас растат немалко дървесни видове, които могат да достигнат на дебелина значителни размери. Според Б. Стефанов и А. Ганчев (Дендрология, 1958) черната топола може да достигне до 6 м. Източният чинар достига също значителни размери — 4 м, а яворът — до 2,5 м. Дебелината

Фиг. 24. Мексикански блатен кипарис





Фиг. 25. Стари смърчове от Северна Америка със значителна дебелина на стъблото

на стъблата на елата, смърча (фиг. 25), дъба, ореха, ясеня и др. обикновено не надминава 2 м.

Поради жестокото изсичане на горите днес стари и огромни дървета почти няма. А любителите на природата се възхищават именно от тях. Ето защо запасилите се до наши дни стари и огромни дървета са обявени за природни паметници.

В учебника си «Анатомия на дървото с дендрология» В. Калников дава следните данни за пределните размери и възраст на някои дървесни видове (табл. 1):

ТАБЛИЦА 1

Дървесни видове	Най-големи		
	възраст в години	височина в м	диаметър в м
Иглолистни			
Мамонтово дърво	5000	102	12,0
Дуглазка ела	—	114	4,5
Кипарис	3000	52	3,2
Ливански кедър	3000	70	—
Тис	3000	15	—
Обикновена смърка	2000	15	—
Черна мура	1300	22	2,4
Дяственица	600	70	1—2
Смърч	1200	60	2,0
Бял бор	500	70	1,0
Ела	300	50	3,0
Сибирски кедров бор	1200	—	—
Широколистни			
Евкалипт	100	120	8,0
Питомен кестен	2000	70	8,0
Летен дъб	1200	42	5,0
Едролетна липа	1000	35	5,0
Бук	600—900	40	2,0
Маслина	700	—	—
Явор	600	42	2,5
Орех	300—400	35	2,0
Бяла топола	300—600	35	2,0
Круша	300	20	0,5
Полев бряст	500	40	2,0
Полев ясен	—	40	1,0
Киселица	200	15	0,6
Череша	100—400	35	0,6
Габър	150	25	0,5
Леска	100	8	—
Акация	100—250	25	1,2
Чинар	—	30	4,0

В нашата страна има много стари дървета. Поради големия интерес към тях в края на книгата ние предлагаме на читателите част от списъка на обявените за природни паметници вековни дървета с данни за възрастта и размерите им. Обикновено най-големите дървета са и най-старите, тъй като пределните си размери дърветата добиват при пределна възраст. Те са изключително интересни обекти и за науката.

СПИСК НА ВЕКОВНИТЕ ДЪРВЕТА В НР БЪЛГАРИЯ, ПОСТАВЕНИ ПОД ЗАКРИЛА НА УКАЗА ЗА ЗАЩИТА НА РОДНАТА ПРИРОДА¹ (ПО М. ТОШКОВ)

Дървесен вид	Местонахождение	Характеристика на дървото	
		о н о а (м)	в соч на (м)
1	2	3	4
Благоевградски окръг			
1. Чинар	гр. Сандански — лятната къпалня	4,30	26
2. Чинар	гр. Сандански — площада	4,60	15
3. Чинар	гр. Мелник — край реката	7,30	30
4. Чинар	гр. Мелник — площада	3,50	16
5. Чинар	с. Скрът — площада	5,90	36
6. Чинар	гр. Петрич — площада пред банката	4,90	30
7. Ела	Пирин — земл. на с. Добринище, м. «Гундова махала»	4,50	36
8. Черна мура (Байкушевата мура)	Пирин, м. «Бъндерица»	7,80	22
9. Мура (бяла)	Пирин — земл. на с. Добринище, м. «Картопа»	(възраст на 1200 г.)	
10. Мура (бяла)	Пирин — земл. на с. Добринище, м. «Картопа»	4,70	34
11. Топола (бяла)	с. Дабница, м. «Ени чешмедер»	4,75	34
12. Топола (бяла)	с. Дабница, м. «Ени чешмедер»	5,65	30
13. Чинар	ж. п. спирка «Пею Яворов», край р. Струма	5,80	29
14. Бял бор (с пораснала върху него бяла мура)	Пирин — земл. на с. Добринище, м. «Коритото»	6,20	25
15. Кестен (питомен)	с. Геге	1,30	25
		9,60	15

¹ Съкращения: местност — м.; махала — мах.; село — с.; землище — земл.; град — гр.; ловно стопанство — лов. стоп.

Бургаски окръг			
16. Ясен	край главния панорамен път Бургас — Созопол, м. «Отмани»	5	17
17. Дъб (летен)	земл. на с. Ново Паничарево, м. «Дудино»	2,66	14
18. Дъб (летен)	земл. на с. Ново Паничарево, м. «Градената нива»	2,70	15
19. Дъб (летен)	земл. на с. Заберново, м. «Тулпан»	5,3	24
20. Дъб (благун)	земл. на с. Заберново, м. «Тумбата»	6	22
21. Дъб (летен)	земл. на с. Звездец, м. «Теперебанр»	5,46	18
22. Дъб (лъжник)	земл. на с. Звездец, м. «Лъжника»	5,15	20
Варненски окръг			
23. Орех	земл. на с. Разделна, м. «Башбунар»	2,40	16
24. Орех	земл. на с. Разделна, м. «Башбунар»	1,70	15
25. Орех	земл. на с. Разделна, м. «Башбунар»	2,96	18
26. Орех	земл. на с. Разделна, м. «Башбунар»	2,78	17
27. Топола (бяла)	земл. на с. Генерал Кантарджиево, м. «Чатал чешма»	4,25	23
28. Топола (бяла)	земл. на с. Генерал Кантарджиево, м. «Чатал чешма»	3,35	26
29. Бряст	земл. на с. Генерал Кантарджиево, м. «Чатал чешма»	4,25	23
30. Липа	земл. на с. Белослав, м. «Дикилиташ»	4,18	18
31. Топола (бяла)	земл. на с. Осеново, м. «Чешмата»	5,40	22
32. Цер	земл. на с. Медовец, м. «Коджа чешма»	3,85	25
33. Цер	земл. на с. Лопушна, гората «Куза», отдел 3	3,20	21
34. Цер	земл. на с. Лопушна, м. «Русин бунар»	3,80	30
35. Топола (бяла)	земл. на с. Марково, м. «Гарвана»	5,60	20

1	2	3	4
36.	Ясен	земл. на с. Бяла, м. «Старата чешма»	4,93 21
37.	Топола (бяла)	земл. на с. Венелин, гората «Лонгоза», отдел 130	1,80 20
38.	Топола (бяла)	земл. на с. Ботево, м. «Св. Марина»	4,30 28
39.	Топола (бяла)	земл. на с. Ботево, м. «Св. Марина»	3,40 26
40.	Топола (бяла)	земл. на с. Ботево, м. «Св. Марина»	2,70 20
41.	Топола (бяла)	земл. на с. Ботево, м. «Св. Марина»	2,70 22
42.	Топола (бяла)	земл. на с. Рудник, м. «Мелницата»	6,50 32
43.	Ясен	земл. на с. Старо Оряхово, гората «Лонгоза» отдел 32	8,97 30
44.	Ясен	земл. на с. Старо Оряхово, гората «Лонгоза», отдел 74	4,45 28
45.	Дъб	земл. на с. Старо Оряхово, гората «Лонгоза», отдел 64	4,13 25
46.	Ясен	земл. на с. Пчелник, гората «Лонгоза», отдел 131	2,20 26
47.	Явор	земл. на с. Долен чифлик, м. «Трите кладенеца»	1,60 18
48.	Липа (Кривата липа)	гр. Варна, м. «Златните пясъци» — до ресторант «Кривата липа»	3 12
49.	Дъб	гр. Варна, м. «Златните пясъци» — край ресторант «Старият дъб»	3,10 20
Видински окръг			
50.	Бор (черен)	гр. Белоградчик, м. «Калето»	3,97 25
51.	Дъб (зимен)	земл. на мах. «Извоз», м. «Джерма чешма»	4,80 18
52.	Дъб (зимен)	земл. на с. Върбовчица	5,20 17
53.	Дъб (зимен)	земл. на с. Боровица	4,80 19
Врачански окръг			
54.	Дъб (летен)	земл. на с. Паволче, край шосето Враца — Мездра	3,57 21
55.	Дъб (летен)	земл. на с. Чомаковици, м. «Голямото дърво»	4,40 20

1	2	3	4
Габровски окръг			
56.	Смърч	гр. Габрово, Соколовски манастир	2,80 27
57.	Бор (бял)	гр. Габрово, Соколовски манастир	1,40 20
58.	Бор (бял)	гр. Габрово, Соколовски манастир	1,85 18
59.	Бук	земл. на гр. Габрово, м. «Маглишка поляна»	2,70 32
60.	Ела	гр. Габрово, Соколовски манастир	2,60 32
61.	Бук	земл. на с. Зелено дърво, м. «Узана»	5 26
62.	Бук	гр. Габрово, Соколовски манастир	3,80 32
63.	Тис	група дървета около гарата на с. Кръстец	
Кюстендилски окръг			
64.	Бор (черен)	земл. на с. Сушица, м. «Бора»	3,60 20
65.	Бук	земл. на с. Койно, м. «Усоето»	3 30
66.	Дъб (летен)	земл. на с. Църварица, м. «Падината»	3,50 20
67.	Бор (черен)	земл. на с. Църварица, гората, отдел 48	2,75 25
68.	Цер	земл. на с. Ваксво, м. «Церо»	4,40 20
69.	Бук	земл. на с. Църварица, м. «Брезович»	3 20
70.	Бор (черен)	земл. на с. Църварица, резервата «Габра»	2,50 25
71.	Бор (черен)	земл. на с. Църварица, резервата «Габра»	2,70 25
Кърджалийски окръг			
72.	Дъб (вечнозелен тракийски)	край шосето между селата Сърнак и Кандилка	0,35 8
Ловенски окръг			
73.	Дъб	земл. на с. Угърчин, м. «Пъшкото»	35